

УДК:159.923.2:378

І. В. Моран

ПОНЯТТЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ЇЇ ВИЗНАЧЕННЯ

У статті розкрито поняття толерантності, яке формувалося впродовж багатьох століть. Але процес формування продовжується до сьогодні. Міждисциплінарний статус проблеми і суперечливість позицій дослідників, багатоаспектність і різноманітність проявів ускладнюють систематизацію наявних у цій галузі уявлень і визначень толерантності. Проблема толерантності й інтолерантності дещо нерозв'язана для людства, оскільки є наслідком існування у світі неоднакових суб'єктів. Сьогодні, в умовах соціальної розмаїтості, дуже важливо встановити культуру миру, що неможливо без дієвого виховання, яке базується на принципах толерантності.

Ключові слова: толерантність, інтолерантність, терпимість, принципи толерантності, формування толерантності, поняття толерантності, неможливість взаєморозуміння, особистісна толерантність, інтолерантність до невизначеності.

В статье раскрыто понятие толерантности, которое формировалось на протяжении многих веков. Но процесс формирования продолжается до сих пор. Междисциплинарный статус проблемы и противоречивость позиций исследователей, многоаспектность и разноречивость проявлений усложняют систематизацию имеющихся в данной отрасли представлений и определений толерантности. Проблема толерантности и интолерантности отчасти нерешенная для человечества, поскольку является следствием существования в мире неодинаковых субъектов. Сегодня, в условиях социальной разнообразности, очень важно установить культуру мира, что невозможно без действенного воспитания, которое базируется на принципах толерантности.

Ключевые слова: толерантность, интолерантность, терпимость, принципы толерантности, формирование толерантности, понятия толерантности, невозможность взаимопонимания, личностная толерантность, интолерантность к неопределенности.

The concept of tolerance, the formation of which continued for many years, is exposed in the article. However, this process proceeds until now. Interdisciplinary status of the problem and contradiction of positions of researchers, multiplicity of aspects and levels of displays complicate the process of systematization of current visions of tolerance. Problem of tolerance and intolerance is partly unsolved for humanity, as it comes from the existence of different subjects in the world. In the world of present social variability, it is very important to set the world culture, which is impossible without effective upbringing that is based on the principles of tolerance.

Keywords: tolerance, intolerance, principles of tolerance, forming of tolerance, concept of tolerance, impossibility of the mutual understanding, personal tolerance, intolerance to vagueness.

Постановка проблеми. Толерантність означає доброзичливе та терпиме ставлення до чогось. Основою толерантності є відкритість думки та спілкування, особиста свобода індивіда та визнання прав і свобод іншої людини. Толерантність означає активну позицію людини, а не пасивно-терпиме ставлення до навколишніх подій, тобто толерантна людина не повинна бути терпима до всього. Те, що порушує загальнолюдську мораль, не повинно сприйматись толерантно. Дослідження толерантності в цьому аспекті на сьогодні є дуже актуальним через події, які відбуваються зараз у державі.

У вітчизняних і зарубіжних наукових джерелах представлені безпосередні розробки з проблем розвитку толерантності. У теорії сучасного наукового знання мають місце різні підходи до розуміння феномену «толерантність» через його багатоаспектність. Дослідженням проблематики толерантності займалися такі вчені, як: С. Братченко, В. Золотухін, Н. Капустіна, Н. Круглова, В. Лекторський, В. Петров, М. Семашко, К. Уейн.

Завдяки зусиллям ЮНЕСКО за останні десятиліття поняття «толерантність» стало міжнародним терміном, найважливішим ключовим словом в проблематиці миру. Воно наповнюється своїм особливим змістом задля покликання стати єдиним для будь-якої мови, що використовується на Землі. В ньому суть толерантності формулюється на основі визнання єдинства і багатства людства, взаємозалежності всіх від кожно і кожного від всіх. Взаємоповаги і поваги до права іншого бути іншим, утримування від заподіяння шкоди, адже шкода, заподіяна іншому, розцінюється як шкода для самого себе.

Толерантність за всіх часів вважалася людською чеснотою. Вона передбачала терпимість щодо розбіжностей серед людей, уміння жити, не заважаючи іншим, здатність мати права та свободи, не порушуючи прав та свобод інших, що, своєю чергою, робило її основою демократії та громадянського суспільства.

Мета статті: проаналізувати основні підходи до вивчення проблеми толерантності.

У сучасній науці існує два терміни: «терпимість» і «толерантність».

Історично першим є пояснення «терпимість». У тлумачному словнику «терпимість» визначається як «властивість, вміння терпимо ставитися до чого–небудь, терпіти що–небудь».

Більш повне визначення, що розкриває моральну суть толерантності, подане в словнику з етики: «Толерантність – моральна якість особистості, що характеризує терпиме ставлення до інтересів, переконань, вірувань, звичок у поведінці інших людей. Виражається в прагненні досягти взаємного розуміння і узгодження різнорідних інтересів і точок зору без застосування крайніх заходів тиску, переважно методами роз'яснення та переконання. Є формою поваги до іншої людини, визнання за нею права на власні переконання, на те, щоб бути іншим».

Інше визначення «толерантності», що базується на взаємоповазі суб'єктів, запропоноване американським словником: «Толерантність – здатність до визнання чи практичне визнання і повага до переконань і дій інших людей».

Оксфордський словник визначає толерантність як «готовність і здатність приймати без протесту чи втручання особистість або річ».

Однак дослідник К. Уейн [11] стверджує, що таке визначення неповне, тому що толерантність – це не просто визнання і повага переконань і дій інших людей, але визнання і повага самих людей, які відрізняються від нас. В «інших» визнаються (повинні визнаватися) і окремі індивідууми та особистості як представники етнічних груп, до яких вони належать. Таке визначення особливо актуальне для багатонаціональних держав.

Як зазначає Н. Круглова, поява перших ідей про толерантність пов'язана з розвитком самого людського суспільства і, насамперед, з виникненням скептичних ідей, які виявились ознакою еволюції культури. Вона вважала, що широкому поширенню скептицизму сприяв культурний, релігійний і філософський плюралізм у суспільстві, а першими скептиками називає софістів і саме з них починає розгляд становлення ідей про толерантність [6].

Більшість дослідників вважає, що одним з перших філософів, який висловив ідею терпимого ставлення до навколишніх, був Аристотель. У своєму творі «Нікомахова етика» він описував особливу душевну організацію, яка дозволяє людині однаково поводитися з незнайомими і знайомими людьми [1].

Аналіз останніх досліджень. Ідеї про природу терпимості розглядаються в працях Тертуліана, А. Аврелія, Г. Лейбніца та інших філософів. У найбільшому обсязі ідеї про суть терпимості представлені в роботах Дж. Локка. [8] На думку авторів, саме вони склали теоретичний фундамент сучасних наукових уявлень про толерантність.

І. Кант [4], не розглядаючи спеціально поняття «толерантність» і «терпимість», у своїй «Метафізиці моралі» говорить про права людини як гарантії терпимості.

Дж. Міль [9] одним з перших заявив про людину як про автономний носій прав, обґрунтував терпимість як властивість, що сприяє прогресу суспільства.

В. Золотухін [3], проаналізувавши еволюційне зростання інтересу до поняття «толерантність» в історико–філософській думці, вказав на його недостатню розробку, на різноманіття визначень цього поняття, і нечіткість в історико–філософському плані. У своїй роботі В. Золотухін наводить визначення толерантності, що відрізняються один від одного, сформульовані в різні історичні періоди і в різних філософських школах і напрямках, що свідчить не тільки про відмінність поглядів на поняття і пов'язані з ним проблеми, а й підкреслює їх багатогранність. У «Філософському словнику з прав людини» також наголошується, що підвищений наприкінці ХХ століття інтерес до толерантності, як суспільного явища з боку суспільних і гуманітарних наук визначив різне тлумачення терміна. Тут же підкреслюється, що «толерантність» не є терпимістю або поблажливістю. Вона – активне визнання прав і свобод іншого, незалежно від його етнічних, релігійних або гендерних особливостей.

Сучасне філософське трактування поняття толерантності близьке останньому визначенню. Так, у «Філософському енциклопедичному словнику» толерантність визначається як терпимість до іншого роду поглядів. Толерантність необхідна щодо особливостей різних народів, націй, релігій. Аналогічне визначення міститься в «Новій філософській енциклопедії», де толерантність визначається як якість, що характеризує ставлення до іншої людини як до рівнодостоїнної особистості і виражається у свідомому придушенні почуття неприйняття, викликаного всім тим, що ілюструє в іншому відмінність (зовнішність, манера говорити, смаки, спосіб життя, переконання).

Виклад основного матеріалу. Толерантність передбачає налаштованість на розуміння і діалог з іншими, визнання і повагу їхнього права на відмінність. У «Сучасному філософському словнику» визначено, що толерантність – термін сучасної філософії, що означає утримання від застосування сили для запобігання різниці у думках, віруваннях, поведінці іншої людини або групи людей.

Серед дослідників немає єдності думок щодо введення в науковий обіг терміна «толерантність». М. Семашко зазначає, що вперше поняття «толерантність» у науковий обіг увів у ХVIII столітті французький філософ, економіст і політичний діяч А. де Трасі.

Н. Капустіна [5] стверджує, що термін «толерантність» введений у 1953 р. англійським імунологом П. Медаваром для позначення «терпимості» імунної системи організму до пересадженої чужорідної тканини. Толерантність може бути повною або стосується однієї з форм імунної відповіді.

Згодом термін став активно використовуватися в медичних науках, де мав більш широке значення. У токсикології та фармакології термін позначає зниження чутливості до токсичних і фармацевтичних препаратів (наприклад, до наркотиків). В імунології «толерантність» – повна або часткова відсутність імунологічної реакції; втрата або зниження організмом здатності виробляти антитіла.

Пізніше поняття «толерантність» було перенесено на частину соціальних і міжособистісних явищ і зараз активно використовується в психології, соціології, політології, етнології, конфліктології.

У сучасних дослідженнях термін «толерантність» розуміється як визнання за іншими права на повагу їх особистості і самоідентичності; це готовність до прийняття інших поглядів, право на відмінність, несхожість; терпимість щодо поглядів, звичаїв, думок інших (особистостей, груп, суспільств, держав).

У наш час склалися різні підходи до трактування поняття «толерантність» у різних галузях науки:

1. Філософський підхід. У філософії толерантність визначається як терпимість до іншого роду поглядів, звичаїв, звичок. Толерантність є показником впевненості в собі, усвідомлення надійності своїх власних позицій, ознакою відкритої для всіх ідейної течії, яка не боїться порівняння з іншими точками зору і не уникає духовної конкуренції.

У сучасній філософії толерантність розглядається з різних точок зору. В.Лекторський виділив чотири можливих розуміння цього феномену, такі як:

– байдужість до існування різних поглядів і практик, оскільки останні розглядаються як неважливі перед обличчям основних проблем, з якими має справу суспільство;

– неможливість взаєморозуміння;

– поблажливість;

– розширення власного досвіду і критичного діалогу [7].

2. Соціологічний підхід. Соціологія розглядає толерантність як соціальний феномен, який зв'язується з методологічними підставами теорії соціальної дії.

Як зазначає В. Петров, соціологічне дослідження толерантності виявляє взаємозв'язок цього феномену з умовами ситуації (об'єктивна реальність) і суб'єктивними чинниками (суб'єктивна реальність), а також його належність усіма компонентами системи соціальної дії, що включає такі підсистеми, як особистість, ситуація дії, самі акти соціальної дії та взаємодії. Розуміння толерантності в контексті теорії соціальної дії спирається на уявлення про те, що ця властивість належить усім елементам його структури: потребам, інтересам, знаходить своє втілення в ідеях (як проект руху до задоволення потреб), мотивах і цілях.

3. Психологічний підхід. У психології толерантність визначається з позицій індивідуально-психологічних особливостей особистості, таких як відсутність або ослаблення реагування на будь-який несприятливий фактор у результаті зниження чутливості до його впливу. Наприклад, толерантність до тривоги проявляється у підвищенні порогу емоційного реагування на загрозливу ситуацію, а ззовні проявляється як витримка, самовладання та здатність довгостроково терпіти несприятливі дії без зниження адаптивних можливостей.

У М. Міріманової [10] терпимість розглядається як здатність, вміння терпіти, миритися з чужою думкою, бути поблажливим до вчинків інших людей. Такий зміст поняття, по суті, означає пасивне прийняття навколишньої реальності, без опору до зла, на відміну від толерантності, яка постає як активна життєва позиція, що припускає формування самосвідомості, відповідальності, захисту прав будь-якої людини та своїх прав.

С. Братченко [2] виділяє п'ять психологічних підходів до розгляду толерантності:

1. Гуманістичний, де толерантність – прояв свідомого, осмисленого і відповідального вибору людини, її власної позиції.

2. Диверсифікаційний, де зміст толерантності не зводиться до однієї властивості. Це складний, багатоаспектний і багатокомпонентний феномен.

3. Особистісний, де психологічною основою толерантності є цінності, сенс і особистісні установки.

4. Діалогічний, основа якого – міжособистісна толерантність, особливий спосіб взаємин та міжособистісної взаємодії з іншими, міжособистісний діалог.

5. Фасилітативний, де толерантність не стільки формується, скільки розвивається, тому необхідне створення умов для її розвитку.

Як бачимо, поняття толерантності аналізувалось та досліджувалось багатьма вченими, спершу у філософії, медицині та етиці, а потім у соціології, психології та політології.

Висновки. Проблема толерантності сьогодні – одна з центральних проблем як глобального, так і національного порядку. Стабільність і благополуччя світу в третьому тисячолітті багато у чому залежатимуть від здатності молодого покоління проявляти терпимість, поважати інші культурні і

соціальні особливості, від волі і бажання зрозуміти один одного і співпрацювати, шукати й знаходити дороги врегулювання соціокультурних конфліктів. Саме тому ми вважаємо за необхідність вивчення психологічних особливостей формування толерантності студентів, їхні міжособові і міжособистісні зв'язки, чинники формування толерантності.

Література:

1. Аристотель. Никомахова етика / Аристотель. – М. : Мысль, 1984. – 294 с.
2. Братченко С. Психологические основания исследования толерантности в образовании // Педагогика развития: ключевые компетентности и их становление / С. Братченко. – Красноярск : КГУ, 2003. – С. 104.
3. Золотухин В. Две концепции толерантности / В. Золотухин. – Кемерово : КГТУ, 1999. – С. 15–25.
4. Ильичёв Л. Философский энциклопедический словарь / Л. Ильичёв. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
5. Кант И. Трактаты и письма / И. Кант. – М. : Наука, 1980. – 709 с.
6. Капустина Н. Формирование толерантности в структуре этического мировоззрения // Известия Уральского государственного университета. – 2008. – № 60. – С. 61–69.
7. Круглова Н. Виртуальность и реальность толерантности // Виртуальное пространство культуры: материалы научной конференции 11–13 апреля 2000 г. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2000. – С. 18–21.
8. Лекторский В. О толерантности, плюрализме и критицизме // Вопросы философии. – 1997. – № 11. – С. 45–54.
9. Локк, Дж. Послание о веротерпимости / Дж. Локк. – М. : Мысль, 1988. – С. 91–134.
10. Милль Дж. О свободе / Дж. Милль. – СПб. : Питер, 1966. – 413 с.
11. Мириманова М. Конфликтология / М. Мириманова. – М. : Академия, 2003. – 318 с.
12. Уэйн К. Образование и толерантность // Высшее образование в Европе. – М.: Мысль, 1997. – Т. XXI. – № 2. – С. 14–15.